

nis' (p. 19). Dit lijkt me zo niet een Hegeliaans, dan toch in ieder geval een theoretisch gezien achterhaald standpunt. Een oproer laat meestal wel iets zien, maar vaak toch niet meer dan toeval en misverstand. Of een oproer iets meer is dient niet op voorhand te worden aangenomen, maar bewezen te worden. En dat gebeurt in dit boek niet.

Aan het einde van het boek worden enige pogingen gedaan om deze 'mijlpaal' dan wat gezicht te geven. Hoe dat gebeurt, is erg lastig weer te geven, maar een citaat is hier wellicht informatief: 'Om te ontsnappen aan de polarisatie tussen links en rechts ontstaat aan het begin van de jaren tachtig mede naar aanleiding van het voor Nederland exceptionele geweldsgebruik tijdens de kroningsrellen een nieuw discours, waarin normen en waarden centraal staan. Maar wat begint als een bijdrage om de neven-effecten van de individualisering en ongebreidelde zelfontplooiing aan de orde te stellen, groeit in de loop van de jaren tachtig en negentig onder leiding van CDA-politici als Lubbers, Hirsch Ballin en Balkenende uit tot een heersende politieke ideologie' (p. 214). Wat hierop volgt is betrekkelijk onbegrijpelijk, behalve dan dat het 'dan ook niet toevallig is' (p. 215) dat het eerste kabinet-Lubbers in 1982 samenvalt met de opkomst van Janmaat en dat zal allemaal eindigen met Fortuyn. Dit is allemaal oppervlakkige nonsens, die vooral ook zo plat valt omdat de bestaande literatuur op dit punt zo opvallend terzijde wordt gelaten.

Blijft tenslotte de vraag wat nu eigenlijk de betekenis van '30 april' is. Daarbij helpt het niet om, zoals Duivenvoorden doet, het te zien als een episode in de lange – vooral Amsterdamse – traditie van oproeren die begonnen is met het Wederopersoproer van 1535. Daarmee gaat het oproer van 1980 eigenlijk behoren tot een betrekkelijk tijdloze categorie Kreten om Hulp, of Uitingen van Groot Gelijk. Zo verdwijnt het specifieke van 1980 geheel uit het zicht, op wat obligate verwijzingen na naar het 'toekomstloze' perspectief dat deze 'generatie' zou hebben. Opvallend aan het 'kroningsoproer' was eigenlijk vooral dat het nergens over ging. De kern leek te zijn dat men wilde laten weten er te zijn. Duivenvoorden citeert een kraker, die indertijd *de Volkskrant* liet weten: 'Onze kracht is dat we geen strategie, geen organisatie, geen vaste structuren hebben. We hebben alleen maar een individueel rechtvaardigheidsgevoel. En dat is niet te beheersen' (p. 181). Dit is geen politiek, maar ongericht expressief individualisme. Niet veel later zou de kraakbeweging uit elkaar vallen, Janmaat electoraal wegzakken en Beatrix een zoen in de Jordaan krijgen.

Op het analytisch niveau valt er dus het nodige af te dingen op deze studie, die theoretisch gezien blijft steken in een erg traditionele manier van doen. Daar staat tegenover dat Duivenvoorden mooi bronnenmateriaal heeft benut en een helder verslag heeft gemaakt van een uiterst chaotische periode in de stadsrepubliek Amsterdam.

Piet de Rooy
Universiteit van Amsterdam

A.P. van Vliet, *Vissers in oorlogstijd. De Zeeuwse visserij in de jaren 1568-1648* (Middelburg: Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, 2003) 224 p. ISBN 9070534398

Zoals bekend is de haringvisserij voor Nederland eeuwenlang een belangrijke bedrijfstak geweest. Waarschijnlijk beleefde de haringvisserij in de eerste helft van de zeventiende eeuw zijn hoogtepunt, waarna verval intrad als gevolg van oorlogsvoering.

Kwantitatieve gegevens over de ontwikkeling zijn echter niet altijd voorhanden. Volgens de gegevens van Van Bochove in het *TSEG* 2004 (nr. 1, p. 3-27) is de aanvoer van haring tussen 1600 en 1700 in Holland meer dan gehalveerd, om daarna nog verder af te nemen. Het beeld voor de Hollandse zeevisserij zou echter relatief gunstig zijn vergeleken met dat voor Zeeland. Daar zou de visserij na het uitbreken van de Tachtigjarige oorlog in 1568 al veel eerder last van oorlogshandelingen hebben gehad en niet te vergeten van de kaperij.

In welke mate de Zeeuwse zeevisserij hierdoor getroffen werd is het thema van dit boek van A.P. van Vliet dat handelt over de jaren 1568-1648. Van Vliet ging in zijn proefschrift *Vissers en Kapers* uit 1994 eveneens in op de relatie tussen vissers en kapers, maar richtte zich toen op het Hollandse Zuiderkwartier. Van Vliet valt in zijn nieuwste werk de door vele historici verdedigde stelling aan dat de Zeeuwse visserij omstreeks 1575 praktisch is verdwenen. 'Niets is minder waar', aldus Van Vliet, om te vervolgen: 'We zullen in deze publicatie aantonen dat de zeevisserij niet verdween' (p. 13).

Hoe gaat Van Vliet te werk? In de eerste twee hoofdstukken, die meer dan de helft van het boek beslaan, geeft hij een beschrijving van Zeeland omstreeks 1568. Daarin komen de geografische omstandigheden, de bevolking, het bestuur en de bedrijvigheid aan de orde en vele aspecten van de visserij, zoals de omvang, de aard van de schepen, de werkgelegenheid, de zeevarenden, de vangst en aanvoer, de kwaliteitsbewaking en de handel. Duidelijk wordt dat net als in Holland de visserij in deze regio een belangrijke bedrijfstak was, met de nadruk op haring. Zeeland kende zo'n 200 vissersschepen (Holland 400). Ongeveer 25 procent van de arbeidsplaatsen was direct verbonden met de visserij, maar indirect veel meer omdat delen van de handel, nijverheid (zout) en scheepsbouw nauw samenhangen met de visserij. De visserij was overigens geen prettige bedrijfstak: er gebeurden veel ongelukken, de gages waren laag en het eten aan boord was beroerd. Hoe belangrijk de sector was blijkt ook uit vormen van kwaliteitscontrole en aanvoerregulatie. Als de aanvoer van vis in gevaar kwam werden maatregelen genomen, door bepaalde vormen van visserij te verbieden of bijvoorbeeld zeehondenafschot te belonen.

In de volgende twee hoofdstukken komt de centrale problematiek van het boek aan de orde: in hoeverre had de Zeeuwse visserij nu te lijden onder oorlog en kaperij? Het wordt uit de tekst volstrekt duidelijk dat de visserij hieronder zeer ernstig geleden heeft. In bijvoorbeeld 1570 werden 25 schepen door de watergeuzen geplunderd en vissers durfden nauwelijks meer uit te varen. In de oorlog werden daarenboven ruim 500 schepen gekaapt. Op verschillende manieren probeerden betrokken overheden het tij te keren, zij het dat dit vaak erg moeizaam verliep. Zo werd de admiraliteit ingezet om de vissers te beschermen, maar het effect hiervan was gering. Het bewapenen van de vissersschepen loste evenmin veel op. Ook is het onder vissers enige tijd het gewoonte geweest om met medeweten van de overheden vrijgeleiden te kopen, maar het werd uiteindelijk toch als gênant gezien dat de vissers alleen op deze manier beschermd konden worden, vaak tegen hoge bedragen. Ten slotte probeerden verscheidene steden de vissers via premies te stimuleren hun werk voort te zetten. De vissers kozen echter doorgaans eieren voor hun geld en vluchtten naar Holland of monsterden zelf aan op een kaperschip, waar het werk veel aantrekkelijker was. De visserij verschoof overigens van de haringvisserij enigszins naar wat genoemd de 'visserij op verse vis' en de 'visserij op gezouten vis'.

Al met al daalden de vangsten en de opbrengsten, stagneerde de afzet, stegen de kosten en bracht de Tachtigjarige Oorlog de 'doodsteek toe aan de Zeeuwse zeevisserij'

(p. 158). Deze conclusie is opmerkelijk in het licht van de gestelde doelstelling van het boek, aan te tonen dat de visserij niet verdween. Strikt genomen is de Zeeuwse visserij weliswaar niet meteen verdwenen na het uitbreken van de Tachtigjarige oorlog en er is altijd wel een bescheiden vorm van visserij blijven bestaan, maar uiteindelijk stelde het toch betrekkelijk weinig voor. In het als Conclusies gedoopte slothoofdstuk wordt dit desondanks genuanceerd. Enerzijds wordt geprobeerd aan te tonen dat het toch wel mee viel en dat bijvoorbeeld de ‘visserij op gezouten vis’ in Zierikzee groeide in deze periode. Deze groei heeft de achteruitgang van de visserij als geheel echter niet kunnen stoppen. Anderzijds wordt gezegd dat er ook andere factoren waren die het belang van de Zeeuwse zeevisserij hebben verminderd, zoals de verschuivingen van de interesses van investeerders. De vraag is echter of deze verschuivingen ook niet deels zijn gerelateerd aan oorlog of kaperij.

Wat moeten we nu vinden van dit boek? Feitelijk is het niet gelukt om de stelling dat de zeevisserij in Zeeland door oorlog en kaperij zo goed als is verdwenen te weerleggen. Verwacht ook geen theoretische analyses van veranderlijkheid van relaties in termen van sociale of financiële netwerken, van de positie van de bedrijfstak als afhankelijke van natuurlijke, politieke, culturele of economische determinanten of van de positie van Zeeland als perifere regio. De studie is empirisch van aard en ontleent zijn waarde derhalve aan het bijeenbrengen van gegevens, ook kwantitatief, over de Zeeuwse visserij, over vangsten, kapingen, baten, kosten, prijzen, afzet en betrokken personen en instanties. Het is een nuttige aanvulling op de bestaande literatuur over de visserij en Zeeland, niets meer en niets minder.

Henny J. van der Windt
Rijksuniversiteit Groningen

Piet de Rooy en Henk te Velde, *Met Kok over veranderend Nederland* (Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2005) 238 p. ISBN 9028421041

In de nog betrekkelijk korte periode na de dood van Pim Fortuyn en de ondergang van de paarse regeringscoalitie is al een opmerkelijke hoeveelheid literatuur verschenen die enige duiding wil geven aan de maatschappelijke en politieke revolutie die zich in 2002 in Nederland heeft voltrokken. De journalisten J. Chorus en M. de Galan openen de reeks met *In de ban van Fortuyn: reconstructie van een politieke aardstok* (Amsterdam 2002). Na hen volgden de socioloog D. Pels (*De geest van Pim: het gedachtegoed van een politieke dandy*, Amsterdam 2003); de politiek filosoof S.W. Couwenberg (*Opstand der burgers: de Fortuyn-revolte en het demasqué van de oude politiek*, Budel 2004); en de journalist/historicus H.A. Wansink (*De erfenis van Fortuyn: de Nederlandse democratie na de opstand van de kiezers*, Amsterdam 2004). Begrijpelijkerwijs richtte de aandacht in deze studies zich vooral op het leven, het denken en de nalatenschap van Fortuyn. Met het hier te bespreken boek van de historici P. de Rooy en H. te Velde is er nu ook een studie over – wellicht – de andere hoofdrolspeler in het drama van 2002: de toenmalige minister-president Wim Kok. Het zijn eigenlijk twee studies, want de auteurs schreven elk een hoofdstuk: Te Velde over de politieke en bestuurlijke stijl van Kok (52 p.) en De Rooy over de oorzaken van de ondergang van ‘Paars’ (75 p.). Daarnaast bevat het boek de weergave van een aantal gesprekken dat de auteurs voerden met Kok: hierin komt de oud-premier zelf uitvoerig aan het woord (85 p.). Een deel